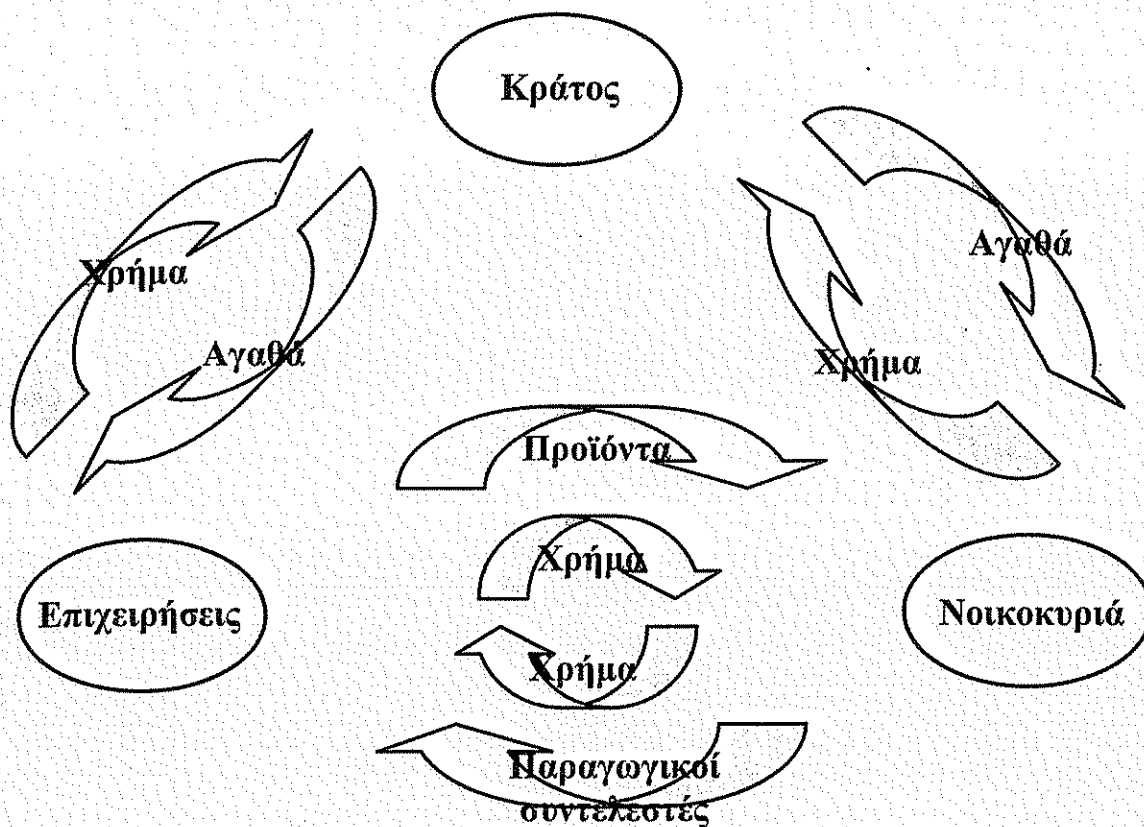

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.4
ΤΟ ΒΑΣΙΚΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΚΥΚΛΩΜΑ

1.5 Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Παρά την βαθιά πεποίθηση των κλασικών οικονομολόγων ότι η αγορά είναι ένα οικονομικό σύστημα το οποίο αποκεντρωτικά θα μπορούσε να απαντήσει αποτελεσματικά στο βασικό οικονομικό πρόβλημα της κοινωνίας και να διευρύνει την ευημερία της, η πράξη, ειδικά από τα τέλη του 19ου αιώνα, έδειξε ότι το καπιταλιστικό σύστημα δύναται να μην οδηγεί αυτόματα στα βέλτιστα αποτελέσματα για την κοινωνία, δύναται δηλαδή να αποτυγχάνει. Οι αποτυχίες του συστήματος της οικονομίας της αγοράς χωρίζονται σε μικρο- και μακροοικονομικές και απαιτούν την παρέμβαση του κράτους για την αντιμετώπισή τους.

1.5.1 Μικροοικονομικές αποτυχίες

Οι μικροοικονομικές αποτυχίες αναφέρονται στην αδυναμία της αγοράς να επιτύχει την άριστη κατανομή των παραγωγικών πόρων της οικονομίας μεταξύ εναλλακτικών

χρήσεων¹. Με βάση την προσέγγιση μερικής ισορροπίας των Marshall-Pigou, η κατανομή των πόρων στα πλαίσια της οικονομίας είναι άριστη, όταν κάθε προϊόν παράγεται σε εκείνο το επίπεδο παραγωγής για το οποίο το οριακό κοινωνικό κόστος ισούται με το οριακό κοινωνικό όφελος, ήτοι παράγεται στην κοινωνικά επιθυμητή του ποσότητα². Υπό φυσιολογικές συνθήκες, η αγορά οδηγεί σε άριστη κατανομή των πόρων, αποτυγχάνει να επιτύχει κάτι τέτοιο ωστόσο στις περιπτώσεις α) των δημόσιων αγαθών, β) των αγαθών που προκαλούν εξωτερικές επιδράσεις, γ) στις περιπτώσεις αγαθών που παράγονται υπό μονοπωλιακές -ολιγοπωλιακές συνθήκες και τέλος δ) στην περίπτωση ύπαρξης ατελούς πληροφόρησης.

1.5.1.1. Δημόσια αγαθά

Δημόσιο αγαθό καλείται το αγαθό το οποίο από την στιγμή που παράγεται, όλα τα μέλη της κοινωνίας μπορούν συγχρόνως να το χρησιμοποιούν και να ικανοποιούνται εξίσου από αυτό, χωρίς η ικανοποίηση του ενός να μειώνει την ικανοποίηση του άλλου³. Προϋπόθεση για να χαρακτηριστεί ένα αγαθό αμιγώς ως δημόσιο είναι να συγκεντρώνει δυο βασικά χαρακτηριστικά:

- α) **Πλήρης αδυναμία αποκλεισμού:** αναφέρεται στην πλήρη αδυναμία αποκλεισμού από την απόλαυση του δημόσιου αγαθού κάθε ατόμου που αρνείται να πληρώσει αντίτιμο γι' αυτό (παράδειγμα: εθνική άμυνα).
- β) **Πλήρης αδιαιρετότητα:** αναφέρεται στην κατανάλωση του αγαθού και σημαίνει ότι η ίδια φυσική μονάδα του αγαθού μπορεί να εξυπηρετήσει πολλούς καταναλωτές συγχρόνως στον ίδιο βαθμό.

Η αγορά αδυνατεί να παράγει τα **αμιγώς δημόσια αγαθά** (π.χ. εθνική άμυνα) ενώ στις περιπτώσεις της μερικής αδυναμίας αποκλεισμού ή της μερικής αδιαιρετότητας, δύναται να παράγει τα αγαθά μεν, αλλά σε ποσότητα μικρότερη από την κοινωνικά επιθυμητή. Στην τελευταία περίπτωση τα αγαθά αυτά ονομάζονται **ημιδημόσια** (π.χ. εκπαίδευση). Κατά συνέπεια η αγοραία προσφερόμενη ποσότητα αποκλίνει από την κοινωνικά επιθυμητή ποσότητα για τα παραπάνω αγαθά. Το γεγονός ότι η αγορά δεν παράγει καθόλου πηρεσίες εθνικής άμυνας δεν σημαίνει ότι αυτές δεν είναι επιθυμητές από την κοινωνία. Το γεγονός ότι η αγορά δύναται να εξασφαλίσει εκπαίδευση για κάποιους, αλλά όχι για όλους, δεν σημαίνει ότι η κοινωνία δεν επιθυμεί καθολική εκπαίδευση των μελών της. Στην περίπτωση των αμιγώς δημόσιων αγαθών λοιπόν, το κράτος αναλαμβάνει εξολοκλήρου την παραγωγή τους, χρηματοδοτώντας την μέσω της φορολογίας. Στην περίπτωση

των ημιδημόσιων αγαθών το κράτος σπεύδει να παράξει τη διαφορά μεταξύ της κοινωνικά επιθυμητής και της παραγόμενης από την αγορά ποσότητας.

Σημειώνεται ότι ο προσδιορισμός του είδους και της παραγόμενης ποσότητας των δημόσιων αγαθών, δεδομένου ότι δεν δύναται να προσδιοριστεί αγοραία, δηλαδή βάση της προσφοράς και ζήτησης για δημόσιο αγαθό στα πλαίσια της αγοράς, προσδιορίζεται βάση του **πολιτικού μηχανισμού ψηφοφορίας**. Η άριστη κατανομή των πόρων ωστόσο μέσω του πολιτικού μηχανισμού ψηφοφορίας προϋποθέτει την καθολική ομοφωνία των πολιτών. Όσο μικρότερη η συναίνεση για το είδος και την παραγόμενη ποσότητα των δημόσιων αγαθών τόσο μεγαλύτερη απόκλιση υφίσταται από την άριστη κατανομή των πόρων. Κατά συνέπεια ο κρατικός παρεμβατισμός ενώ δύναται γενικά να βελτιώνει την κατανομή των παραγωγικών πόρων στα πλαίσια της οικονομίας, παραμένει αμφίβολο αν διαθέτει την ικανότητα να οδηγήσει στην άριστη κατανομή τους.

1.5.1.2 Εξωτερικές επιδράσεις

Οι εξωτερικές επιδράσεις εμφανίζονται σε περιπτώσεις όπου η αγορά αδυνατεί να ενσωματώσει στην τιμή ενός αγαθού ολόκληρο το κόστος ή το ολόκληρο όφελος από την παραγωγή ή την κατανάλωση του. Διακρίνονται δυο βασικές κατηγορίες εξωτερικών επιδράσεων:

α) Εξωτερικές οικονομίες: αναφέρονται στην περίπτωση κατά την οποία η παραγωγή ή η κατανάλωση ενός προϊόντος, πέρα από το όφελος που παρέχει σε εκείνους που κατέβαλαν ένα τίμημα γι' αυτό, αυξάνει την ευημερία τρίτων προσώπων, ομάδων ή κοινωνικών συνόλων, χωρίς τα τελευταία να πληρώνουν, μέσω του μηχανισμού της αγοράς, τιμή γι' αυτό τους το όφελος. Σε αυτήν την περίπτωση δηλαδή, η αγορά δεν μπορεί να περικλείσει στην τιμή ολόκληρο το όφελος που παρέχει το αγαθό, αλλά μόνο το μέρος εκείνο που απολαμβάνει (και άρα πληρώνει) ο ιδιοκτήτης του. Στην περίπτωση των εξωτερικών οικονομιών, **στα πλαίσια της αγοράς παράγεται ποσότητα προϊόντος χαμηλότερη της κοινωνικά επιθυμητής**, αυτής δηλαδή που προσδιορίζεται από την ισότητα οριακού κοινωνικού οφέλους-οριακού κοινωνικού κόστους (γι' αυτό και η απόκλιση από την άριστη κατανομή των πόρων)⁴.

β) Εξωτερικές επιβαρύνσεις: αναφέρονται στην περίπτωση κατά την οποία η παραγωγή ή η κατανάλωση ενός προϊόντος μειώνει την ευημερία τρίτων προσώπων, ομάδων ή κοινωνικών συνόλων, χωρίς να είναι δυνατή η αποζημίωσή τους μέσω της αγοράς (μέσω δηλαδή του μηχανισμού των τιμών). Σε αυτές τις περιπτώσεις η

αγορά δεν κατορθώνει να περικλείσει στην τιμή του αγαθού ολόκληρο το κόστος με το οποίο επιφορτίζεται η κοινωνία, παρά μόνο μέρος του (ιδιωτικό κόστος). Στην περίπτωση των εξωτερικών επιβαρύνσεων **στα πλαίσια της αγοράς παράγεται ποσότητα προϊόντος μεγαλύτερη της κοινωνικά επιθυμητής**, αυτής δηλαδή που προσδιορίζεται από την ισότητα οριακού κοινωνικού οφέλους-οριακού κοινωνικού κόστους⁵.

Ο κρατικός παρεμβατισμός αποσκοπεί στην παραγωγή ή κατανάλωση του προϊόντος στο επίπεδο της κοινωνικά επιθυμητής ποσότητας (στο επίπεδο όπου το οριακό κοινωνικό όφελος θα ισούται με το οριακό κοινωνικό κόστος). Με άλλα λόγια το κράτος παρεμβαίνει ώστε να ενσωματώσει στην τιμή του προϊόντος τα επιπλέον οφέλη ή κόστη που απορρέουν από την κατανάλωση ή την παραγωγή του και έτσι να παράσχει το κίνητρο ή αντικίνητρο για την αύξηση ή μείωση της παραγωγής ή της κατανάλωσης του αντίστοιχα, μέχρι το κοινωνικά επιθυμητό επίπεδο.

Αυτό το επιτυγχάνει, στην περίπτωση των εξωτερικών οικονομιών, με την παροχή επιδοτήσεων (που το κοινωνικό σύνολο χρηματοδοτεί μέσω της φορολογίας) και την διαμόρφωση νομοθετικού πλαισίου ενθάρρυνσης της παραγωγής ή/και της κατανάλωσης στα πλαίσια της αγοράς. Σε περίπτωση μάλιστα που οι εξωτερικές οικονομίες είναι πολύ μεγάλες τότε το ίδιο το κράτος αναλαμβάνει την παραγωγή του προϊόντος. Στην περίπτωση ύπαρξης εξωτερικών επιβαρύνσεων, το κράτος φορολογεί την παραγωγή ή την κατανάλωση του προϊόντος ή δημιουργεί νομοθετικό πλαίσιο που ρυθμίζει, αποθαρρύνει ή απαγορεύει την παραγωγή ή κατανάλωση του προϊόντος.

1.5.1.3 Μονοπωλιακές παρεκκλίσεις

Η ικανότητα της αγοράς να οδηγεί αυτόματα σε άριστη κατανομή των μέσων παραγωγής προϋποθέτει την λειτουργία της υπό τέλεια ανταγωνιστικές συνθήκες. Προϋποθέτει δηλαδή (συν τοις άλλοις) την ύπαρξη μεγάλου αριθμού παραγωγών και καταναλωτών ώστε να καθίσταται αδύνατο να χειραγωγηθεί η προσφορά ή η ζήτηση. Το παραπάνω δεν συμβαίνει στην περίπτωση ύπαρξης μονοπωλιακών ή ολιγοπωλιακών συνθηκών παραγωγής. Όπως θα δούμε στα κεφάλαια 9 έως 11, η μη ύπαρξη τέλεια ανταγωνιστικών συνθηκών στην αγορά ενός προϊόντος, οδηγεί σε ποσότητα παραγωγής μικρότερη από εκείνη που παράγεται στα πλαίσια του τέλειου ανταγωνισμού, οδηγεί δηλαδή σε ποσότητα παραγωγής μικρότερη της κοινωνικά επιθυμητής.

1.5.1.4 Ατελής πληροφόρηση

Η λειτουργία της αγοράς υπό τέλεια ανταγωνιστικές συνθήκες προϋποθέτει εξάλλου πλήρη πληροφόρηση παραγωγών και καταναλωτών. Το παραπάνω ωστόσο δεν καθίσταται πάντα εφικτό. Οι επιχειρήσεις π.χ. δύναται να μην γνωρίζουν ή να μην θέλουν να καταστήσουν ευρέως γνωστές τις συνέπειες από την παραγωγή ή την κατανάλωση των προϊόντων τους. Αυτό με τη σειρά του δύναται να οδηγήσει στην παραγωγή ή κατανάλωση προϊόντων σε μικρότερη ή μεγαλύτερη κλίμακα από την κοινωνικά επιθυμητή. Στην περίπτωση αυτή το κράτος παρεμβαίνει ασκώντας εποπτικό έλεγχο και πληροφορώντας το κοινό αναφορικά με τις ακριβείς διαστάσεις του οφέλους ή του κόστους από την παραγωγή ή την κατανάλωση των προϊόντων.

1.5.2 Μακροοικονομικές αποτυχίες

Οι μακροοικονομικές αποτυχίες του καπιταλιστικού συστήματος αναφέρονται α) στην αδυναμία της οικονομίας να αποφύγει, ή να υπερβεί σχετικά σύντομα, περιόδους οικονομικών διαταραχών, β) στη αδυναμία, ενίοτε, επίτευξης ικανοποιητικών ρυθμών ανάπτυξης και γ) στην εμφάνιση φαινομένων έντονης ανισοδιανομής του παραγόμενου πλούτου στα πλαίσια της οικονομίας.

1.5.2.1 Οικονομικές διαταραχές

Από τα μέσα του 20^{ου} αιώνα άρχισε να γίνεται ευρέως αποδεκτό το γεγονός ότι ο οικονομικός κύκλος, η τάση εναλλαγής περιόδων οικονομικής ευημερίας με περιόδους οικονομικής ύφεσης κ.ο.κ, αποτελεί έμφυτο χαρακτηριστικό της καπιταλιστικής οικονομίας. Ο οικονομικός κύκλος αποτελείται από τέσσερις φάσεις που απεικονίζονται στο **διάγραμμα 1.5**

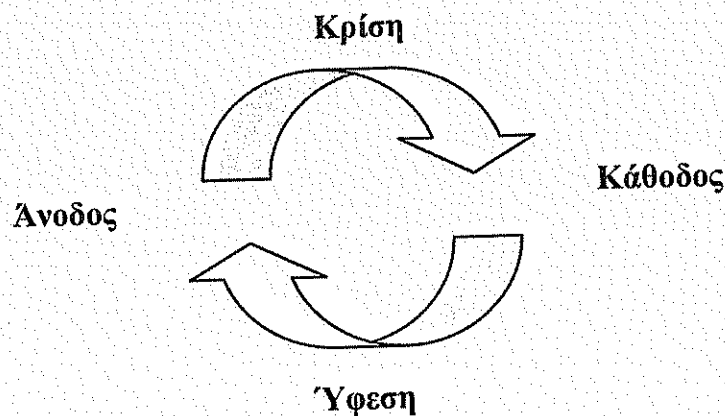
α) Κρίση: στη φάση της κρίσης η οικονομία λειτουργεί (κοντά) στο ανώτατο επίπεδο της παραγωγικής της ικανότητας. Υπάρχει πλήρης απασχόληση και (πιθανώς) ανακύπτουσες πληθωριστικές πιέσεις. Στο σημείο αυτό ένα, τυχαίο ή μη, γεγονός θα πυροδοτήσει μια αλληλουχία διαδικασιών που θα απομακρύνουν την οικονομία από την κατάσταση πλήρους απασχόλησης (μια φούσκα στην χρηματιστηριακή αγορά, μια μεγάλη αύξηση της τιμής του πετρελαίου, η κατάρρευση μιας μεγάλης τράπεζας κλπ) .

β) Κάθοδος: η φάση της καθόδου χαρακτηρίζεται από μείωση της συνολικής επένδυσης, της παραγωγής, της απασχόλησης, του εισοδήματος, και πιθανότατα πτώση του γενικού επιπέδου των τιμών.

γ) Ύφεση: η φάση της ύφεσης χαρακτηρίζεται από υψηλό ποσοστό ανεργίας, και χαμηλό επίπεδο επενδύσεων λόγω του απαισιόδοξου κλίματος. Πολλές επιχειρήσεις κλείνουν, ενώ τα κέρδη όσων παραμένουν ανοιχτές συρρικνώνονται.

δ) Άνοδος: η φάση της ανόδου χαρακτηρίζεται από αύξηση της συνολικής επένδυσης, της παραγωγής, της απασχόλησης και του εισοδήματος.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.5
Ο ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ ΚΥΚΛΟΣ

Στόχος των κυβερνητικών και νομισματικών αρχών είναι η ισορροπία της οικονομίας σε πλήρη απασχόληση, δηλαδή σε κατάσταση παραγωγής του μέγιστου προϊόντος που δύναται να παράγει η οικονομία χωρίς πληθωριστικές πιέσεις.

1.5.2.2 Απουσία ικανοποιητικών ρυθμών ανάπτυξης

Πολλές φορές το καπιταλιστικό σύστημα αδυνατεί να οδηγήσει αυτόματα σε ικανοποιητικούς ρυθμούς οικονομικής μεγέθυνσης, αύξησης δηλαδή του δυνητικού προϊόντος. Στις περιπτώσεις αυτές το κράτος οφείλει να λάβει τα απαραίτητα μέτρα προκειμένου να προωθήσει και να επιταχύνει την οικονομική ανάπτυξη⁶.

1.5.2.3 Εκτεταμένη ανισοδιανομή του παραγόμενου πλούτου

Παρά το γεγονός ότι η οικονομία της αγοράς έχει αποδείξει ότι είναι ένα οικονομικό σύστημα που εμφανίζει σημαντικές επιδόσεις αναφορικά με τη δημιουργία πλούτου, σε καμία περίπτωση δεν αποτελεί ένα σύστημα που οδηγεί σε ίση κατανομή του. Τα φαινόμενα εκτεταμένης ανισοδιανομής αποτελούν αποτυχία του καπιταλιστικού συστήματος και επισύρουν τον κρατικό παρεμβατισμό με στόχο την άμβλυνση τους, στα πλαίσια εξυπηρέτησης όχι μόνο κοινωνικών αλλά και οικονομικών επιδιώξεων.

1.5.3 ΤΑ ΜΕΤΡΑ ΔΡΑΣΗΣ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Προκειμένου να επιτελέσουν τον παρεμβατικό τους ρόλο στα πλαίσια της καταπολέμησης των αποτυχιών του συστήματος της οικονομίας της αγοράς, οι κυβερνητικές αρχές δύναται να χρησιμοποιήσουν μια δέσμη πολιτικών, σημαντικότερες από τις οποίες είναι οι παρακάτω:

- i **Δημοσιονομική πολιτική:** περιλαμβάνει όλα εκείνα τα μέτρα που οδηγούν στην αυξομείωση του μεγέθους των δημοσίων δαπανών και της φορολογίας.
- ii **Νομισματική – Πιστωτική πολιτική:** περιλαμβάνει όλα εκείνα τα μέτρα που οδηγούν σε μεταβολή της συνολικής προσφοράς χρήματος στα πλαίσια της οικονομίας, με συνέπειες για το επίπεδο των επιτοκίων και του επιπέδου της οικονομικής δραστηριότητας (βλέπε αναλυτικά κεφάλαια 15-16).
- iii **Εξωτερική οικονομική πολιτική:** περιλαμβάνει όλα εκείνα τα μέτρα που επηρεάζουν τις οικονομικές σχέσεις της χώρας με το εξωτερικό, όπως π.χ. την υπογραφή διεθνών εμπορικών συμφωνιών, την επιβολή δασμολογικής ή παραδασμολογικής προστασίας, την μεταβολή της συναλλαγματικής ισοτιμίας εγχώριου-αλλοδαπού νομίσματος, τη συμμετοχή σε μια νομισματική ένωση, κλπ.
- iv **Ρύθμιση και εποπτεία:** περιλαμβάνει το σύνολο των μέτρων που συνδέονται με τη συνολική ρύθμιση και εποπτεία της εύρυθμης λειτουργίας της αγοράς, όπως π.χ. αγορανομικοί έλεγχοι, έλεγχοι τήρησης ωραρίων, έλεγχοι τήρησης κανονισμών ασφαλείας κλπ.
- v **Αλλαγές στους θεσμούς:** περιλαμβάνει όλα εκείνα τα μέτρα με στόχο την ενίσχυση της λειτουργίας και των επιδόσεων της οικονομίας, όπως η ενίσχυση των

δομών της αγοράς, η θωράκιση του θεσμού της ιδιοκτησίας, η λήψη μέτρων βελτίωσης του επιχειρηματικού κλίματος, η δημιουργία υγιούς και ανταγωνιστικού χρηματοπιστωτικού συστήματος, η ανάπτυξη του χρηματιστηρίου, η ενθάρρυνση της καινοτομίας και της έρευνας, η αναβάθμιση του εκπαιδευτικού συστήματος κλπ.